

LIETUVIŲ KALBOS ŽODYNE NEFIKSUOTI DARINIAI IR JŲ FUNKCIONAVIMAS ANTANO KALANAVIČIAUS POEZIJOJE

JOLANTA VASKELIENĖ

Šiaulių universitetas

v.jolanta@splius.lt

Pagrindiniai žodžiai: *naujadaras, darinys, vedinys, dūrinys, stiliaus figūra, darybiniai sinonimai.*

Lietuvių kalboje darinių yra žymiai daugiau negu paprastųjų žodžių¹. Kalboje visiškai naujų, išgalvotų žodžių atsiranda palyginti nedaug (Gudavičius 2000, 101), o „esmingiausias ir normaliomis kalbos raidos sąlygomis našiausias leksikos papildymo bei atnaujinimo būdas yra naujų žodžių sudarymas iš jau esamų kitų žodžių“ (Urbutis 2009, 37). Todėl prireikus įvairiomis darybos priemonėmis lietuvių kalboje nuolatos sudaroma terminų, naujas realijas arba pasikeitusį požiūrį į tam tikrus dalykus įvardijančių žodžių, dariniais keičiamos netinkamos svetimybės (žr. Girčienė 2005, 52–68), neaiškūs dariniai, individualių darinių esama ne vieno rašytojo kūrinuose (Vaskelienė 2003; 2005; 2007; 2007 a). Vieni naujai sudaryti dariniai yra visiškai įprasti kalbos vartotojui, o kiti atkreipia adresato akis – pirmieji yra *potenciniai*² dariniai, o antrieji vadinami *okaziniais*. Paprastai akcentuojama, kad *okaziniai* dariniai yra vienaip ar kitaip nutolę nuo darybos sistemos, netipiški dariniai: parenkamas nebūdingas (arba į žodynus neįtrauktas, neįprastas) pamatinis žodis, daroma pagal neproduktyvius darybos tipus, persokama darybos pakopa ir pan. (žr. Urbutis 2009, 322–32; KTŽ; LKE 443–444; Mikelionienė 2002; Ахманова 2005, 284). Janio Rozenbergo teigimu, įvairiose gyvenimo sferose (mokslo, technologijų, administracinėje ir pan.) neologizmai paprastai atlieka denotacinį vaidmenį, o literatūros tekstuose vartojami meniniu tikslu – stilistinę funkciją jie įgyja dėl naujumo, nes sukelia neįprastumo pojūtį. Rašytojai, esamoje žodžių atsargoje neradę žodžio, tinkamo konceptui ar vaizdui įvardyti, dažnai sukuria naujų žodžių, arba *okazionalizmu*.³ Meniniu tikslu tinkamai sudaryti žodžiai ilgainiui gali tapti kalbos atpažįstama

¹ *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne* (toliau DŽ) santykis turėtų būti maždaug toks: 4/5 darinių ir 1/5 paprastųjų žodžių (Urbutis 2009, 77).

² „*Potenciniai dariniai* – tai tokie labai reguliarių ir produktyvių darybos tipų žodžiai, kurie į kalbą neįeina kaip atskiri leksikos vienetai, o yra tik tų tipų visiškai numatyti ir kalbėjime gali būti realizuojami kiekvienu momentu, kai tik jų prireikia“ (Urbutis 2009, 316).

³ Autorius, kalbėdamas apie neologizmus, *okazinio darinio* ir *okazionalizmo* terminų neatskiria, nors okazionalizmas iš esmės yra platesnis terminas, įvardijantis visus okazinius, arba proginius, kalbos reiškinius (LKE 444).

dalimi. Tokie naujai sudaryti žodžiai kartais vadinami *potencializmais*. Kita vertus, neretai okazionalizmas lieka ne daugiau negu leksikos vienetas, būdingas vieno rašytojo žodynui (žr. Rozenbergs 2004, 155–156). Tyrėjų darbuose vartojami *naujadaro*, *neologizmo*, *naujažodžio*, *stilistinio neologizmo*, *individualaus darinio* ir kt. terminai, neretai skiriasi ir jų sampratos (Gaivenis 1980, 31; Kniūkšta, 1981, 22–51; KTŽ; Mikėlionienė 2000, 15; Pikėilingis 1975, 83–84; Urbutis 2009, 36–37; Župerka 1997, 68–69; Ахманова 2005, 261–262). Šio straipsnio autorė vartoja *žodynų nefiksuoto darinio* arba *individualaus darinio* terminus, nes atskaitos tašku pasirinkti dariniai, neįtraukti į *Lietuvių kalbos žodyną* (toliau LKŽ)⁴. Tyrinėjant pastebėta, kad kai kurie į žodynus neįtraukti dariniai būna vartojami kaip sisteminių darinių sinonimai, taigi galima sakyti, kad susidaro naujų darybinių sinonimų⁵ (toliau DS) eilių arba pailgėja esamos DS eilės (apie DS eilių kitimą, susidarymą, nykimą žr. Vaskėlienė 2004; 2004 a).

Šio straipsnio objektas – LKŽ nefiksuoti dariniai, rasti Antano Kalanavičiaus poezijoje⁶. Darbo tikslas – iširti ir aprašyti darinių darybą, funkcionavimą (stiliaus figūras, sinonimiškumą, vartojimo dažnumą) – siekiama taikant aprašomąjį, interpretacinį metodus (kur reikalinga, dar ir substitucijos bei skaičiavimo metodų elementus).

LKŽ nefiksuotų darinių daryba

Antano Kalanavičiaus eilėraščiuose rasti 341 į LKŽ neįtraukti daiktavardžių, būdvardžių ir veiksmažodžių dariniai.

Daiktavardžių daryba. 116 darinių yra žodyne nefiksuoti visais keturiais darybos būdais: su priesagomis, priešdėliais, galūnėmis ir sandūros būdu – sudaryti daiktavardžiai.

Priesagų vediniai. Į LKŽ neįtraukti 77 su priesagomis išvesti daiktavardžiai, iš jų 43 laikytini veiksmažodžių abstraktų kategorijos dariniai. Ypač gausu (39) su pačia dariaja šios darybos kategorijos priesaga *-imas / -ymas* sudarytų vedinių. Didžioji vedinių dalis laikytini potencialiais dariniais, nes su šia priesaga galima išvesti daiktavardį kone iš kiekvieno veiksmažodžio. Į žodynus neįtraukti vediniai niekuo nesiskiria nuo kalboje vartojamų sisteminių priesagos *-imas / -ymas* vedinių. Pirmiausia tai pasakytina apie tuos vedinius, kurių pamatinis žodis pateiktas LKŽ: *apmigdymas* (: *apmigdyti*), *apverkavimas* (: *apverkavo*), *atsigręždinėjimas*, *atsimušinėjimas*, *įsirasojimas*, *įteškėjimas*, *iškukavimas*, *išpersėjimas*, *niužgėjimas*, *palinksėjimas*, *praskylėjimas*, *sudylavimas*, *sugarbėjimas*, *užtamsiojimas*. Vis dėlto didesnė dalis priesagos *-imas* vedinių remiasi potencialiu pamatiniu žodžiu, t. y. jų pamatinis žodis, tu-

⁴ Ar LKŽ nefiksuotas darinys yra sudarytas narinėjamo teksto autoriaus, ar tik jo kūrinys vartojamas kitų sukurtas žodis, atsakyti nelengva (žr. Girėienė 2000, 35–36). Straipsnio autorė šio uždavinio sau nekėlė.

⁵ *Darybiniai sinonimai* yra tokia pat darybinė reikšmė, panašią arba tapačią leksinę reikšmę, tą patį pamatinį žodį ir skirtingus darybos afiksus turintys dariniai (žr. Vaskėlienė 2000).

⁶ Knygoje *Ne akmenys guli* (Vilnius, 1994) sudėta ir daugiau tekstų – laiškų ir pan., bet tyrinėta tik poezija. Prie pavyzdžių, paimtų iš šios knygos, rašomas tik puslapis.

rintis įvairius darybos afiksus, LKŽ taip pat nefiksuotas. Keliolikos darinių pamatinis į žodynus neįtrauktas veiksmažodis sudarytas su priesaga *-dinėti*, paprastai laikoma priesagos *-inėti* variantu (žr. Jakaitienė 1978, 53; Pakerys, 2002, 422). Nors bendri-
nėje kalboje priesaga *-dinėti* taip pat yra žinoma, bet nelabai dari, o pietų aukštaičių
patarmėje ji dažna (žr. Leskauskaitė, 2009, 67). Visi veiksmažodiniai šios priesagos
vediniai turi kartotinę reikšmę su deminutyviniu atspalviu. Jų darybinę reikšmę gali-
ma nusakyti taip: „ne kartą po truputį daryti tai, kas išreikšta pamatiniu žodžiu“. „Kar-
tais tokių veiksmažodžių kartotinė reikšmė išblanksta, ir kartojimasis darosi panašus
į ištisinį veiksmažodį“ (Jakaitienė 1978, 54; dar žr. DLKG 395, 398). Itin dažna priesagos
-dinėti vedinių ir iš jų išvestų tolesnės pakopos darinių vartoseną yra iš Varėnos
rajonų kilusio eilėraščių autoriaus tarmės atspindys: *apkaršdinėjimas* (: *apkaršdinė-
ti* : *apkarsti*), *apnerdinėjimas* (: *apnerdinėti* : *apnersti*), *atslydinėjimas* (: *atslydinėti*
: *atslyti*), *nutoldinėjimas* (: *nutoldinėti* : *nutolti*), *paeidinėjimas* (: *paeidinėti* : *paeiti*),
pagrauždinėjimas (: *pagrauždinėti* : *pagraužti*) ir kt.⁷ Kai kurie į žodynus neįtrauk-
ti pamatiniai veiksmažodžiai sudaryti su kitomis priesagomis, pvz., *balgztelėjimas*
(: *balgztelėti* : *balgzti*) arba priešdėliais, pvz.: *įsikuždėjimas* (: *įsikuždėti* : *kuždėtis*),
pasizibėtojimas (: *pasizibėtoti* : *zibėtotis*)⁸, *pažverblėjimas* (: *pažverblėti* : *žverblėti*).

Keleto Antano Kalanavičiaus eilėraščiuose vartojamų veiksmažodžių abstraktų
į žodynus neįtraukti pamatiniai veiksmažodžiai yra išvesti iš daiktavardžių – taigi tu-
rima darybos kryptis abstraktus daiktavardis – veiksmažodis – konkretus daiktavar-
dis. Pavyzdžiui, naujadaras *kryžkelėjimas* remiasi potenciniu pamatiniu veiksmažo-
džiu *kryžkelėti*, išvestu iš daiktavardžio *kryžkelė*, analogiškai sudaryti daiktavardžiai
svyruoklėjimas (: *svyruoklėti* : *svyruoklis*), *varnėjimas* (: *varnėti* : *varna*), *vingurėji-
mas* (: *vingurėti* : *vingurys*), *žiburėjimas* (: *žiburėti* : *žiburys*). Šių darinių pamatiniai
į žodynus neįtraukti veiksmažodžiai yra netipiški, okaziniai, nes iš daiktavardžių su-
daryti priesagos *-ėti* vediniai paprastai reiškia „virsti, darytis tuo, įgauti ypatybių to,
kas pasakyta pamatiniu daiktavardžiu“ (*anglėti* „virsti anglimi“, *auksėti* „virsti auk-
su“), „darytis panašiam į tai, kas išreikšta pamatiniu daiktavardžiu“ (*žvėrėti* „darytis
panašiam į žvėrį“) (Jakaitienė 1978, 14; DLKG 390–391), o minėtais individualiais
dariniais *kryžkelėti*, *žiburėti* ir kt. įvardijamas tikrovei nebūdingas virsmas.

Kai kurie LKŽ nefiksuoti veiksmažodžių abstraktai sudaryti su priesagomis *-ty-
nės*, *-atis* ir *-ulys*: *ėstynės*, *grįžatis*, *skardulys*, *traškulys*.

Nemažą grupę sudaro į LKŽ neįtraukti veikėjų ir veiksmažodinės ypatybės tu-
rėtojų pavadinimais laikytini vediniai. Jie dažniausiai turi šios kategorijos pačią da-
riąją priesagą *-tojas*, *-a* (žr. DLKG 104–105; Keinys 1999, 42; LKG I, 317–318).
Beveik visų darinių pamatiniai veiksmažodžiai yra įtraukti į žodyną: *apgerdinėto-*

⁷ *Palaukdinėjimas* (: *palaukdinėti* : *palaukti*), *pamėldinėjimas* (: *pamėldinėti* : *pamėlti*), *pakvipdinė-
jimas* (: *pakvipdinėti* : *pakvipti*), *paplaukdinėjimas* (: *paplaukdinėti* : *paplaukti*), *pašnypšdinėjimas*
(: *pašnypšdinėti* : *pašnypšti*), *pašiurpdinėjimas* (: *pašiurpdinėti* : *pašiurpti*), *pažirdinėjimas* (: *pažirdi-
nėti* : *pažirti*), *pažvelgdinėjimas* (: *pažvelginėti* : *pažvelgti*), *pavargdinėjimas* (: *pavargdinėti* : *pavarg-
ti*), *pragysdinėjimas* (: *pragysdinėti* : *pragysti*).

⁸ LKŽ pateiktas kitokį šaknies balsį turintis veiksmažodis *zibėtoti*.

jas, apsivaikytojas, atnešdinėtojas, atrasdinėtojas, drožnikautojas⁹, gėliautojas, iš-eidinėtojas, išjuokdinėtojas, kieminėtojas, luokintojas, malkautojas, palabintojas, porintojas, priesegdinėtojas, suieškotojas, susiuvinėtojas. Dviejų darinių pamatiniai veiksmažodžiai į LKŽ neįtraukti, bet darybos grandinė yra aiški – potencinis pamatinis veiksmažodis su priešdėliu *pa-* ir priesaga *-dinėti* sudarytas iš žodyne fiksuoto veiksmažodžio: *paspėjinėtojas* (: *paspėjinėti* : *spėjinėti*), *pragysdinėtojas* (: *pragysdinėti* : *pragysti*). LKŽ nefiksuotas daiktavardis *įsidavėlis* sudarytas su pačia ryškiausia veiksmažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų priesaga *-ėlis, -ė* (LKG I, 318) iš veiksmažodžio *į(si)duoti* būtojo kartinio laiko. Šiai darybos kategorijai skirtinas ir priesagos *-tinis, -ė* vedinys *ringuotinė* (: *ringuoti* ‘dainuoti, vinguriuojant gaidą’, plg. *raliuotinė*, LKG I, 323), nors daiktų pavadinimus reiškiantys vediniai yra gana artimi veiksmo rezultato pavadinimams.

Kitų daiktavardžio darybos kategorijoms priklausančių darinių yra žymiai mažiau, jie sudaryti pagal atitinkamų darybos tipų reikalavimus ir yra panašūs į sisteminius darinius, tai: veiksmo rezultato pavadinimai *birėsis, gliaumėsis, kaldinys*; vardažodžių abstraktai *anglingumas, gudragalvybė, gūdastis, palaužtumas*; vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai *skerstuvininkas, uvėruolis*; vietų pavadinimai *atokuma, slėsnuma¹⁰, griaumedynas*; kuopinis pavadinimas *žolija*, asmens pagal kilmę pavadinimas *salovartietis* (: *Salovartė*). Beveik visų darinių (išskyrus minėtą būdvardį *slėsnus*) pamatiniai žodžiai yra įtraukti į LKŽ.

Priešdėlių vediniai. Į LKŽ neįtraukti vediniai *pagalva, progiesmis¹¹, prodainiai* yra sudaryti su priešdėliais *pa-* ir *pro-*; pastarojo priešdėlio vediniai žymi pirmąsį, nei pasakyta pamatiniu žodžiu, dalyką.

Galūnių vediniai. Žodyno nefiksuotas veiksmažodžio abstraktas *sangula* sudarytas su galūne *-a* iš veiksmažodžio *sugulti* (priešdėlio *su-* / *san-* kaita).

Dūriniai. Eilėraščių knygoje rasti 35 į LKŽ neįtraukti sudurtiniai daiktavardžiai (iš jų 33 yra su daiktavardiniu antruoju sandu). Dviem daiktavardžiais remiasi 19 dūrinių, vieni sudaryti be jungiamojo balsio, pvz.: *akmenvietė, briedragis, gyvatžemis, grikasėjas, gruntkelis, ievžiedis, kirstukpelė, liepmedis, medpintė, perkūnžaidė, vandenjuostė, vainiklankis, vielgalis, vilkvalandė*; kiti turi jungiamąjį balsį *-ė-* arba *-(i)a-*: *giesmėtakis, giesmėlankis, rievėmetis, miškapelė, gerviakovis*. Iš būdvardžio ir daiktavardžio sudaryta 10 dūrinių: jungiamojo balsio neturintys *baltkelis, greitvietė, klampsmėlis, perluotragis, senberžis, skaistledis, šventvalandė*, su jungiamuoju balsiu *-a-* sudaryti *juodadienis, žemėtaakis, žemėtaplaštakis*. Skaitvardinį ir daiktavardinį dėmenis turi dūrinys *penkiavariokas*, iš veiksmažodžio ir daiktavardžio išvesti

⁹ Šis daiktavardis išvestas iš veiksmažodžio *drožnikauti*, o LKŽ pateiktas šio darinio variantas *drožnikauti*.

¹⁰ Šio vedinio pamatinio žodžio *slėsnas, -a* LKŽ nėra, bet žodyne fiksuotas dūrinys *slėснаžemė*, turintis reikšmę ‘slėсна žemė’, vadinasi, ir darinio *slėsnuma* pamatu einantis būdvardis lietuvių kalboje yra, tik jis neįtrauktas į LKŽ.

¹¹ Šis priešdėlio *pro-* vedinys iš daiktavardžio *giesmė* yra ne tik žodynų nefiksuotas darinys. Progiesmiai – trumpi, itin „įkrauti“ kūriniai – yra Antano Kalanavičiaus poezijos savastis. „Progiesmis yra ir proveržis – atsivėrimas, kažko pamatymas, į ką atsiliepiama kitu – lyg giedamu – balsu“ (Daujotytė 2001, 38).

pajuodamėsis, regimratis, iš prieveiksmio ir daiktavardžio sudarytas *priešžiedis*. Du dūriniai yra su veiksmožodiniu antruoju sandu: pirmą daiktavardinį dėmenį turintis be jungiamojo balsio sudarytas *žodnešys* ir jungiamąjį balsį *-a-* turintis *kiaurapjaustė* (: *kiauras / kiaurai, pjaustyti*). Daugumas dūrinių yra determinatyviniai – jų leksinė reikšmė mažai skiriasi nuo darybinės reikšmės (žr. DLKG 151; LKG I 438–441). Pirmuoju tokių dūrinių dėmeniu nurodomas būdingas daiktinis požymis (*gruntkelis, ievžiedis, senberžis, vielgalis*), vieta (*akmenvietė, greivietė*), rūšis (*liepmedis*). Pagal leksinės ir darybinės reikšmės santykio pobūdį kai kuriuos dūrinius galima laikyti metaforiniais (*perkūnžaizdė, vilkvalandė*) ar metoniminiais (*gerviakojis, pajuodamėsis, žemėtaakis, žodnešys*). Kopuliatyvinių dūrinių abu dėmenys pasako maždaug vienodai svarbias pavadinamo daikto sudedamąsias dalis (pvz., *klampsmėlis, medpintė*) arba „abiem dėmenimis pasakomi dalykai yra maždaug vienodai artimi sudurtiniu žodžiu žymimam tarpiniam dalykui“ (LKG I 441), pvz., *kirstukpelė*.

Būdvardžių daryba. 60 knygoje rastų į LKŽ neįtrauktų būdvardžių yra sudaryti su priesagomis, priešdėliais, galūne ir sandūros būdu.

Priesagų vediniai. Iš 31 rastų LKŽ nefiksuotų priesagų vedinių didžioji dalis sudaryti su priesaga *-ingas, -a*. Šios priesagos daiktavardiniai vediniai dažniausiai reiškia ypatybės, susijusios su pamatinio žodžio reiškiamu daiktu, gausumą, didumą, gerumą, palinkimą į pamatinį žodžiu reiškiamą daiktą, pamėgimą ko arba tiesiog žymi sąsają su pamatiniu žodžiu įvardytu daiktu (žr. DLKG 197–198). Tokias reikšmes turi ir žodyno nefiksuoti priesagos *-ingas, -a* vediniai, išvesti iš konkretų dalyką įvardijančių daiktavardžių, pvz.: *adatingas, -a, dėlingas, -a, graižtingas, -a*¹², *kryžkelingas, -a, liningas, -a, nendringas, -a, nuodėgulingas, -a, paukštingas, -a, prieblandingas, -a, sąsparingas, -a*¹³, *skeveldringas, -a, vaivorykštingas, -a, vieversingas, -a*, arba iš abstraktų, pvz.: *gūdastingas, -a* (: *gūdastis*, žr. Daiktavardžių daryba. Priesagų vediniai.), *nuovargingas, -a, vilgatingas, -a*.

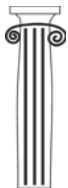
Ypatybės gausumą, didumą arba tiesiog pamatiniu žodžiu pasakyto daikto turėjimą žymi priesagos *-ėtas, -a* vediniai *dubenėtas, -a, gelmėtas, -a, geluonėtas, -a, misingėtas, -a, smalkėtas, -a, vieškelėtas, -a*. Kitų priesagų vedinių yra po vieną kitą, jų reikšmės ir sąsaja su pamatiniu žodžiu yra gana aiški: *karpiniuotas, -a, skersiniuotas, -a, ieškuolis, -ė, vakarotas, -a, amžinatinis, -ė, butelaitinis, -ė*. Kontekstas, kuriame pavartoti dariniai *pražilėlis, -ė, skrajoklis, -ė* ir *žydruolis, -ė*, rodo, kad jie yra ne daiktavardžiai (kaip nurodoma LKŽ), o būdvardžiai.

Priešdėlių vediniai. Su dalelytiniu priešdėliu *ne-*, su priešdėliais *apy-* ir *po-* sudaryti vediniai *nebalsus, -i, neapyblogis, -ė*, darybiniai sinonimai *apyjuosvis, -ė* ir *pojuosvis, -ė*. Dėl netipiškos darybos būdvardis *neapyblogis, -ė* laikytinas okazine dariniu. Darybos specialistai yra pastebėję, kad būdvardžių daryba su priešdėliu *ne-* yra beveik visada galima, išskyrus tada, kai pamatiniais žodžiais eina *apygeris, -ė* arba *bekotis, -ė* tipo būdvardžiai (Urbutis 2009, 317). O vedinys *neapyblogis* būtent ir yra išvestas iš priešdėlinio nepilną ypatybės kiekį pavadinančio būdvardžio *apyblogis*, turinčio reikšmę „gana blogas...“, kuri semantiškai nedera su neiginiu. Ve-

¹² Pamatinio žodžiu laikytinas LKŽ fiksuotas daiktavardis *graižtva* ‘<...> įvijas ruožas, įgraiža’.

¹³ LKŽ *sąspara* ‘sujungimo, susidūrimo, susikryžavimo vieta’.

diniai *subalsvas, -a, sujuosvas, -a, surausvas, -a, sužalsvas, -a* laikytini priešdėlio *su-* vediniais iš būdvardžių *balsvas, juosvas, rausvas, žalsvas*. Priešdėlis *su-* yra tarminis priešdėlio *sq-* variantas. Su šiuo priešdėliu sudaryti vediniai reiškia ne visai pilną ypatybės kiekį, pvz.: *sapilkas* ‘pilkokas’ (LKG I 589). A. Leskauskaitės teigimu (2008, 41; 2009, 57), su priešdėliu *su-* pietinėse pietų aukštaičių šnektose sudaroma vedinių iš būdvardžių, pvz., *sugelsvas, sužalias*. Taigi šios tarmės atstovui Antanui Kalanavičiui tokia būdvardžių daryba, matyt, nebuvo svetima. Būdvardis *sustiklis, -ė* taip pat galėtų būti išvestas su priešdėliu *su-*, bet jo pamatiniu žodžiu laikytinas daiktavardis *stiklas*. Todėl šis darybos tipo reikalavimui nepaklūstantis vedinys laikytinas okaziniu dariniu. Taip pat negalima atmesti tikimybės, kad būdvardis *sustiklis* sudarytas su galūne *-is* iš veiksmažodžio *sustiklėti*.

G a l ū n i ū v e d i n i a i. LKŽ nefiksuotas būdvardis *dreskus, -i* išvestas iš veiksmažodžio *drėksti* su galūne *-us, -i* (šaknyje įvykusi balsių *é : e* kaita, žr. Akelaitienė 1996, 25; Urbutis 2009, 267). Lietuvių kalboje esama darinių su nenusistovėjusia darybos pakopų tvarka, pirmiausia tai pasakytina apie darinius, į kurių sudėtį įeina priešdėlis *ne-*. Kartais jis būna vienintelė darybos priemonė (*nelaimė : laimė*), kartais – perimtas iš pamatinio žodžio (*nemigėlis : nemigo*). Bet esama atvejų, kai darybiškai galima skaidyti dvejopai, pvz., *nedrąs-iai (: nedrąsus)* ir *ne-drąsiai (: drąsiai)* (Urbutis 2009, 110–111). Dvejopai – kaip galūnės arba kaip priešdėlio – vediniai galėtų būti traktuojami LKŽ nefiksuoti būdvardžiai *nepratakus, -i (: pratakus* arba *neprateka)*, *neskalus, -i (: skalus / neskilti)*, *netakus, -i (: takus / neteka)*. O būdvardžių dariniuose *polietinis, -ė (: lietus)* ir *įžemėtas, -a (: žemė)*¹⁴ galima įžiūrėti nutrūkstamą formantą (Urbutis 2009, 106–107), sudarytą iš priešdėlio ir priesagos.

D ū r i n i a i. Eilėraščių knygoje rasta 14 į žodynus neįtrauktų būdvardžių dūrinių – 12 su daiktavardiniu ir 2 su būdvardiniu antruoju sandu. Iš dviejų daiktavardžių sudaryti dūriniai *sidabraplunksnis, -ė* ir *slibingalvis, -ė*, būdvardžiu ir daiktavardžiu remiasi *kilniakraujis, -ė, skaitvandenis, -ė, spalvotsparnis, -ė, žaliaugnis, -ė, žemėtadelnis, -ė*, skaitvardinį pirmąjį dėmenį turi dūriniai *penkiakrumplis, -ė* ir *šimtapirštis, -ė*. Veiksmažodis yra pirmasis dūrinių *pajuodamėsis, -ė*¹⁵, *pakeltsparnis, -ė, skėstasparnis, -ė* dėmuo – pirmasis darinys remiasi būtojo kartinio laiko, kiti du – neveikiamosios rūšies būtojo laiko dalyviais. O dūriniai *šviesraibis, -ė* ir *tamsraibis, -ė* veikiausiai sudaryti iš būdvardiniorieveiksmio ir būdvardžio (*šviesiai raibas, tamsiai raibas*, plg. *balt(a)margis, -ė*, DLKG 166).

Veiksmažodžių daryba. Rasti 165 LKŽ nefiksuoti su priesagomis ir priešdėliais išvesti veiksmažodžiai.

Priesagų vediniai. Didžioji vedinių dalis (87) yra sudaryta iš įvairius veiksmus ar būsenas įvardijančių veiksmažodžių su priesaga *-dinėti* (dar žr. Daiktavardžių daryba. Priesagų vediniai.). Dalis eilėraščiuose vartojamų priesagos *-dinėti*

¹⁴ Šis būdvardis rastas ne tik Antano Kalanavičiaus eilėraštyje – jis vartojamas ir knygoje publikuotame poeto laiške P. Mozūraitytei: *Net paprastai apmaudo, nevilties ir pykčio deginamų, įžemėtu mano akių ašarliaukės vos nesudirbo* 593.

¹⁵ Kad dūrinys yra būdvardis, o ne daiktavardis, parodo vartosena, pvz., analogiškos darybos *pajuodamėsis* yra ir daiktavardis (žr. Daiktavardžių daryba. Dūriniai.), ir būdvardis (*pajuodamėšė vienpatystė*).

vedinių yra LKŽ fiksuotų kartotinę reikšmę turinčių priesagos *-inėti* vedinių variantai, pvz.: *apkresdinėti* (plg. LKŽ *apkėtinėti*), *apsimesdinėti* (*apsimetinėti*), *baigdinėti* (*baiginėti*), *iskildinėti* (*iskilinėti*)¹⁶. Kitų į žodyną neįtrauktų priesagos *-dinėti* vedinių atitikmenų su priesaga *-inėti* LKŽ nėra: *apiberdinėti*, *aplodinėti*, *apmegzdinėti*, *apraibdinėti*, *aprimdinėti* ir kt.¹⁷

Kartotinio veiksmo reikšmę turi veiksmožiniai priesagų *-inėti*, *-ėti*, *-elioti*, *-čioti* vediniai *aptemdinėti*, *ataušinėti*, *išslydinėti*, *apsunkinėti*, *slankelioti*, *palūkčioti*. Momentinę reikšmę turi priesagos *-telėti* vediniai *bristelėti* ir *grimžtelėti* (pastarasis vedinys veikiausiai sudarytas iš ištiktuko *grimž(t)*, plg. *bumbtelėti*, *purptelėti* ir kt., DLKG 401).

Didžioji dalis vardažodinių LKŽ nefiksuotų vedinių yra sudaryti su priesaga *-ėti* iš daiktavardžių (apie analogiškus vedinius žr. Daiktavardžių daryba. Priesagų vediniai.): *amalėti*, *debesėti*, *devynžiedėti*, *gelmėti*, *gėlėti*, *laksingalėti*, *lieptėti*, *mėnulėti*, *papartėti*, *prieblandėti*, *sakalėti*, *sidabrėti*, *slenkstėti*, *spindulėti*, *svajonėti*, *rūtėti*, *ūkanėti*, *vaivorykštėti*, *vieškelėti*, *vieversėti*, *žebenkštėti*, *žiburėti*, *žiogėti*. Daugumas vedinių (išskyrus darybos tipo reikalavimus atitinkantį potencinį darinį *sidabrėti*, turinčio reikšmę „virsti sidabru“) yra okaziški, nes įvardija netikrovišką savaiminį daikto būvio kitimą (tai įmanoma tik pasakų sferoje), pvz.: *vanduo rūtėja*, *lieptėja*, *debesėja*, *žaibėja*, *spindulėja*, *amalėja*, *devynžiedėja*, *svajonėja*; *akys žiogėja*, *papartėja*, *vieškelėja*, *mėnulėja*, *prieblandėja*; *takai žebenkštėja*, o *vakaras slenkstėja*.

Su priesagomis *-auti*, *-uoti*, *-yti* sudaryti vardažodiniai veiksmoždziai *pavėsiauti*, *slaptauti*, *stuburiauti*, *geguotuoti*, *naktyti*.

Priešdėlių vediniai. Knygoje rasti 27 į LKŽ neįtraukti priešdėlių (*ap-*, *at-*, *be-*, *į-*, *iš-*, *nu-*, *pa-*, *par-*, *pri-*, *su-*, *už-*) vediniai. Didesnės vedinių dalies pamatinis žodis yra fiksuojamas žodyne: *apsibūti*, *ataštrinti*, *apipašinti*, *besibroliauti*, *įlyduoti*, *įsipūkuoti*, *įsišvytėti*, *įgruzdėti*, *įsidruskuoti*, *įniužgėti*, *įsirūdžiuoti* ir kt.¹⁸ Kai kurie į LKŽ neįtraukti vediniai remiasi potenciniais pamatiniais žodžiais, pvz., veiksmožodis *apmargelėti* išvestas iš žodyne nefiksuoto vedinio *margelėti* (jo apytikrė reikšmė turėtų būti ‘apsitraukti margeliu’), kuris veikiausiai sudarytas su priesaga *-ėti* iš daiktavardžio *margelis*¹⁹; veiksmožodis *pagraibštėti* turėtų būti sudarytas su

¹⁶ *Nusekdinėti* (*nusekinėti*), *pabūdinėti* (*pabuvinėti*), *padegdinėti* (*padeginėti*), *pakeisdinėti* (*pakeitinėti*), *pamušdinėti* (*pamušinėti*), *pasitikdinėti* (*pasitikinėti*), *pašaukdinėti* (*pašaukinėti*), *pavirsdinėti* (*pavirtinėti*), *pargriūdinėti* (*pargriuvinėti*), *pavesdinėti* (*pavedinėti*), *pralošdinėti* (*pralošinėti*), *užaugdinėti* (*užauginėti*), *užsupdinėti* (*užsupinėti*).

¹⁷ *Apsemdinėti*, *atmiešdinėti*, *atsigerdinėti*, *bežaisdinėti*, *įdrėksdinėti*, *įlėkdinėti*, *įlinkdinėti*, *įpjaudinėti*, *įpūsdinėti*, *įstrigdinėti*, *išdegdinėti*, *iškėsdinėti*, *iškrikdinėti*, *išsišaudinėti*, *išsišerdinėti*, *nugremždinėti*, *nukaudinėti*, *nukirpdinėti*, *nukrėsdinėti*, *nulėkdinėti*, *nušiuurdinėti*, *paeidinėti*, *pajuosdinėti*, *paltiesdinėti*, *pamildinėti*, *paplaukdinėti*, *papuošdinėti*, *parausdinėti*, *parengdinėti*, *pasiburdinėti*, *pasilėkdinėti*, *pasiskūsdinėti*, *paspengdinėti*, *pastybdinėti*, *pašiušdinėti* / *pašiusdinėti*, *pašviesdinėti*, *patapdinėti*, *patempdinėti*, *paūždinėti*, *pažvelgdinėti*, *pargriūždinėti*, *pradžiuodinėti*, *pragysdinėti*, *prakrikdinėti*, *prasitaradinėti*, *prašviesdinėti*, *priglausdinėti*, *primiršdinėti*, *prislėgdinėti*, *priverdinėti*, *sudegdinėti*, *suglausdinėti*, *sugriūždinėti*, *sukniubdinėti*, *sulenkdinėti*, *sunerdinėti*, *susikaupdinėti*, *susivydinėti*, *susklausdinėti*, *sušlapdinėti*, *sužnybdinėti*, *užakdinėti*, *užgoždinėti*, *užkrėsdinėti*, *užsilėkdinėti*.

¹⁸ *Nučūlbėti*, *nuribinti*, *pašlyvinti*, *pabaikštėti*, *panegaluoti*, *prirankelioti*, *užribinti*.

¹⁹ LKŽ *margelis* ‘žr. *mergelis*’, kuris turi reikšmę ‘klintys arba kreida su didesne molio priemaiša’.

priešdėliu *pa-* iš veiksmazodžio *graibštėti*, kuris savo ruožtu sudarytas su priesaga *-ėti* iš būdvardžio *graibštus*²⁰; *paršlavėdroti* (: *šlavėdroti* : *šlavėdra*²¹). Dėl praleistos darybos pakopos arba pamatinio žodžio neįprastumo kai kuriuos iš tų darinių galima laikyti okaziniais.

15 darinių turi nenusistovėjusių darybos pakopų tvarką (dar žr. Būdvardžių daryba.), taigi juos galima traktuoti dvejopai – kaip priesagų (itin dažna aptarta priesaga *-dinėti*) arba kaip priešdėlių vedinius: *apirdinėti* (: *apirti* / *irdinėti*), *apvilkdinėti* (: *apvilkti* / *vilkdinėti*), *įkirsdinėti* (: *įkirsti* / *kirsdinėti*), *įsiskausnoti* (: *įsiskaussti* / *skausnoti*), *neatkakinėti* (: *neatkakti* / *atkakinėti*), *nenulenkinėti* (: *nenulenkti* / *nulenkdinėti*), *nepaimdinėti* (: *nepaimti* / *paimdinėti*), *nepridegdinėti* (: *nepridegti* / *pridegdinėti*), *pasikasdinėti* (: *pasikasti* / *kasdinėtis*), *paspieginėti* (: *paspiegti* / *spieginėti*), *prašnek-dinėti* (: *prašnekti* / *šnekdinėti*), *primaldinėti* (: *primalti* / *maldinėti*), *suskausnoti* (: *suskausti* / *skausnoti*), *susmegdinėti* (: *susmegti* / *smegdinėti*), *užkasdinėti* (: *užkasti* / *kasdinėti*).

Darinių funkcionavimas

Apie kai kuriuos dėl darybos specifikos okaziniais laikytinus darinius (*neapyblogis*, *sustiklis* ir kt.) jau buvo kalbėta. Vis dėlto dažniausiai eilėraščiuose rastų darinių neįprastumą lemia ne daryba, o *v a r t o s e n a, k o n t e k s t a s*, kuriame pavartotas žodis²². Pavyzdžiui, okaziškai pavartoti dariniai *kryžkelėjimas* ir *vingurėjimas*: čia ne tik peršokta darybos pakopa (jų pamatinis žodis yra į žodynus neįtraukti priesagos *-ėti* vediniai *kryžkelėti*, *vingurėti*) – eilėraštyje abstraktai yra tarsi sudaiktinami – juk sūpuoti ir skaityti galima konkretų dalyką: *Kai vyrai / Šūpavo savo rankose / <...> Kardo kryžkelėjimą / Ir skaitė / Vingurėjimą gyvatiško / <...> Ašmens* 195. Veiksmo rezultato pavadinimo *birėsis*, įvardijančio tai, kas gali *byrėti*, nederinamuoju pažyminiu eina abstraktus daiktavardis *laikas*, t. y. vartojamas neįprastas žodžių junginys *laiko birėsiu*: *O šaknys / Iš dirvono ištraukia / Kaip laiko birėsius / Žyrančius trupinius žemės* 126.

Reikia pasakyti, kad dalis LKŽ nefiksuotų darinių yra gana įprastos darybos ir nesiskiria nuo sisteminių darinių, jais įvardijama (gal tik tuo momentu, tą kartą) autorių supanti realija, pvz.: *Pa la už t u m o skausmas – / nelyginant drebučiai / spygliojančiais / sumelsvo metalo / pašiniais* 503; *Plėnių palša slėsnuma / žmogaus širdies / Vilingos* 138; *Amžintųjų šaltinių žmogau, <...> / Išvartą rask griau-medyne* 144; *Gulėjau <...> / mentikauliais į / Lietuvos žoliją* 510 ir pan. Vis dėlto daug LKŽ nefiksuotų darinių atkreipia adresato akis, nes yra neįprasti denotato pavadinimai. Pavyzdžiui, net ir tie dūriniai, kurių darybinė reikšmė iš esmės nesiskiria nuo leksinės reikšmės, yra spalvingesni už atitinkamus žodžių, kuriais jie remiasi,

²⁰ *Graibštus* 1 ‘vikrus sugriebti, miklus, žvalus’; 2. ‘kuris greito sumetimo, greitos orientacijos’; 3. ‘kuris svetimą grobsto, linkęs vaginėti’.

²¹ *Šlavėdra* = *šlevėdra* 1 – *šlevėdra* 1 žr. *šlevendra*, turintis reikšmę ‘apsileidęs, lėtas, niekam tikęs žmogus, nevala, valkata’. Potenciniais pamatiniais žodžiais taip pat remiasi veiksmazodžiai *išalkanėti*, *iššodinti*, *išsterkti*, *pašiūšti*.

²² Apie netipiškai pavartotas priesagos *-ėti* vardažodinius veiksmazodžius dar žr. Veiksmazodžių daryba. Priesagų vediniai.

junginius (plg. gyvatžemė – gyvatė, žemė, juodadienis – juoda, diena ir pan.): *bet vos didesnė / galgi už kamanę / kirstu kpelė* 486; *Tas <...> / susitaikymas su įrantlyta liepmedy / skriauda* 311; *Surūdėjusių vežimo / ratlankių ir vielgalių / laikmečio raizgalynė / Aš vos nepamirštu / tavo akių / Seno baltkelio dulkėse* 64; *Anagi, sraunumėli, už greitvietės vandens / virvelių* 297; *Šis juodadienis yra / tik priepatamsiai* 465; *Nendrynuos kažin kada / ant skais tledžio jau vartės / lydeka* 379; *Gal tas žiedas iš / penkiavario ko* 286; *Gal sesuo, prirankeliojus / mėlynių uogų iš gyvatžemio* 487.

Stiliaus figūros. LKŽ nefiksuoti dariniai neretai įeina į įvairias stiliaus figūras. Žodynų nefiksuoti būdvardžiai ir dalyviai (itin dažnai veikiamosios rūšies esamojo laiko) dažniausiai yra epitetai. Neretai tas pats dalykas apibūdinamas keeliais LKŽ nefiksuotais dariniais, pvz.: *neatkakinėjanti / isigrudėjusi naktis; apraibdinėjantis / užakdinėjantis / nepratakus / netakus vanduo; įpjaudinėjantis / užgoždinėjantis papartis; pasilėkdinėjantis, -i / pabaikštėjęs, -usi paukštis, paukštė; suskausnojusi / besibroliaujanti širdis* ir kt. Dar dažniau tuo pačiu epitetu einančiu individualiu dariniu apibūdinami įvairūs dalykai, pvz: *pajuosdinėjanti, -ys pirkaitė, žaibų plyšiai; tamsraibis paukštis, gaidys; vilgatingas, -a šaltis, žemė, pasparnė, tamsa, žuvys; surausvas, -a skydas, kaukaspeniai, skardžiai, gėlės, ugnies pakraštėlis, spalvos; sužalsvas, -a, butelis, erškėtis, vabalėlis, dangus, šviesa, padangė, paskliundė, poringė, sparnai, spalvos* ir kt. Vienais epitetais dalykai apibūdinami gana tikroviškai (1), o kiti laikytini metaforiniais (apie juos žr. Župerka 1997, 61) (2):

1) *Adatinga rožė, apirdinėjantis vienkiemis, apmargelėjęs titnagas, gelmėti srautai, graižtvingas šulinys, išalkanėjusi karvaitė, kulkos iššodinta kiaurymė, isini užgėjęs metalas, isipūkavusi moteris, isirūdžiuojantis šaltageležis, ižemėtas nutekėjimo griovelis, kilniakraujis šuo, neskalus, -i stalas, malkos, nušiuurdinėjantis stogelis, pakeltsparnė gegutaitė, parausdinėjanti tamsa, paūždinėjanti ugnaitė, penkiakrumplis kumštis, pojuosvė kekė riešutu, šlapi polietiniai takai, pragysdinėjantis porintojas, prieblandinga vilgatis, sąsparringas šulinaitis, skais tvandenė upė, skėstasparnė paukštė, subalsva žolė, sujuosva skarda, šviesraibis vanagynas, vaivorykštingas vakaras* ir pan.

2) *Gūdastingi perlai, misingėta rasa, naktijančios valandos, nebalsiausias iškalbingumas, vieversiu nučiulbėta padangė, pajuodamėsė plačiastrėnė vienpatystė, pagraibštėjęs uvėruolis, panegaluojantis neapyblogis žmogus, paršlavėdrojęs girtuoklis, debesų žiedai sidabraplunksniai, spalvotsparniai sapnai, skeveldringa lemtis, slaptaujantis, -i vijoklis, ugnis, vieversingas spindulys, kalba jau / Permatomai sužalsva / Kaip laumžirgio sparnai* 332 ir kt. Kai kurie metaforiniai epitetai yra tarsi paslėptas palyginimas, pvz.: *adatingas skausmas* (kaip duriant adata), *paukštiningas(is) giedojimas, ilgesys* (kaip paukščio), *mėlynas liningas* -

s i s gyvenimas (kaip lino ir pan.), *dėlingosios nelaimės, netektys, kryžkelinga protėvio akis, vieškelėta akis*. Kai kada žodynų nefiksuoti dariniai yra trinario palyginimo dalis, pvz.: *Vingrius, lyg iš gyvatžemio / Kupstynų imtus pagražinimus* 196; *Tarsi gruntkelis tylėjau* 464; *Nerasi vietos tarp apykurčio / Lyg medpintės klusčiojimo* 288; *Jau panakčiai įsigruzdėjo / lyg medpintės dulkelės* 397; *Ir mano akys stovės lyg sustiklės / lyg tas nepratakus vanduo* 197; *medžiai / <...> Nelyginant gerviakojis ploni* 334; *Vien mėlynas kuždėjimas / nakties / Virš tavo pirštų, / Blyškių tarsi daigai / Akmenvietėj* 177. Implicitiniais palyginimais – metafora – laikytini žodžių junginiai su daiktavardžiais *ievžiedis, pajuodamėsis, priešžiedis: sūpuodavo / pasupdinėjo argi / Kasdienio pašnekesio ievžiedžiais anąsyk* 296; *Vien suanglijusi vieta / <...> Pajuodamėsi ai tieji, / Rankas jau pasišildė* 282; *priešžiedžiai akių* 180.

Vienais į žodynus neįtrauktais veiksmoždžiais pasakomas realus veiksmas, pvz.: *šunėkas aplo dinėjo krutnų savo atvaizdą, apri m dinėjo kregždės, atmieš dinėti medų, atsiger dinėjo kraujo, peteliškė ilėkdinėja, vanagas įstrigdinėja, iškrės dinėti voratinklius ir pan.*, kitais pasakomas veiksmas, kurio tikrovėje minimas subjektas negalėtų atlikti arba įvardijamas veiksmas negali būti nukreiptas į tam tikrą objektą (metaforiška vartosena), pvz., *karvelių grūdėtasis / burkavimas vis apiber dinėjo / juodai taškuotais / mėlynaisiais žirniais* 518; *Mirtis stibinkaulius / apse m dinėjo, / mirties tenai žemiau / kulkšnelių, j i n u s e k i n ė j o / sulig juodžemio / šalpusnyso šaltžemio akmens* 508; *Šaltageležiu vis pabūdinėja u, / daugiau kad kuo ir neturėjau* 495; *šnektelėjimai sušlapdinėja / Tartum pelekai* 326; *ilgesys patapdinėjo lyg ir / Plutgaliais* 394.

Neretai personifikuojama, pvz.: *Šviesos duris priverdinėja / Saulė* 315; *trys mirtys paeiliui / užsupdinėjo mano / širdį* 507; *Šaltageležiu žvilgsnis pali es dinėja* 202; *šventadienis, žvyrynėlis pažvelgdinėjo* 315, 543; *vilkvalandės kreivos šeriuotos plaštakos* 439; *Skaistledžio rakštis / adataitė / apvilkdinėjo kiečių šerkšno / marškinaičiais* 412; *balsas širdį <...> apipašins* 540; *Akmenį rauplėtąjį / <...> samanų spalva apmezgdinėjo / vis labiau* 557.

Antano Kalanavičiaus eilėraščiuose labai dažna kartojimo figūra, į kurią neretai įeina ir žodynų nefiksuoti dariniai: kartojamas tas pats žodis, tas pats sudurtinių žodžio dėmuo, esama aliteracijos, asonanso ir pan. – tai stiprina rimą, melodiją, atskambį: *Ir kas ašjo regimraty – / Gal baimė, pakylėjusi aukštyn / sulig padebesiais, Ir kas ašjo regimraty – Žvelgimas pakylėtu / Rankų prietemoj* 353; *Devyn-darbiai kaimo seniai. / Šimt apirštės jų akėčios. / Devyn-darbiai kaimo seniai. / Šimtabalsės aidi kanklės. 76; Ringavo motina kalvoms ringuotinę. / Vandenuostė jai besimainanti pritarinėjo* 296; *iškrickdinėja krinka žmonės* 347; *išsišerdinėtų šertusi žvėris* 361; *paeidinėjant einant miškoėjimą* 448; *Kai pirmąsyk / Degė sudegdinėjo mūsų namai* 291; *žemės nuodai po padais kaupėsi susikaupdinėjo* 340; *vilgatiešvilnis nutakdė taką* 364; *slapstosi slaptauja <...> šimtakojai* 300; *Ir amžiais vis nenulenkdinėjant lenkti / Savo lauką* 299; *nykią vilkvalandės valandą* 438; *Tebūnie šventvakario šventvalandei* 32; *Žemėtaakis su žemėtadelniu / žemėtaplaštakiu* 449;

Ir pasiklioviau aš giesmėtakiu anuo, / Giesmėlankiu 296; O betgi ir klastos klampiais gliaumėšiais / Ir mūsų kraujo geležis gryniausia / Grindė mūsų žemę 278; Lėkei, ar klampsmėliais klampojai 301; Senmedžiai, / senberžiai, drevėta mėnesiena 551; iki milligės žilstelėjusių pražilėlių / gėlių / suskainiok man vainiklankį 337.

Darybiniai sinonimai. Pastebėta, kad kai kurie Antano Kalanavičiaus eilėraščiuose rasti dariniai yra vartojami kaip sisteminių darinių sinonimai – t. y. LKŽ fiksuoti ir nefiksuoti dariniai remiasi tuo pačiu pamatiniu žodžiu, turi tokią pat darybinę ir panašią arba tapačią leksinę reikšmę, neretai ir vartojami panašiam kontekste. Atsiradus naujam dariniui susidaro nauja (1) arba pailgėja sisteminė DS eilė²³ (2).

1) Susidarė 8 naujos DS eilės. Jas sudaro vardažodžių abstraktai *gudragalvystė* – *gudragalvybė**²⁴, veiksmožodžių abstraktai *sugulimas* – *sangula**, veiksmo rezultato pavadinimai *biralas* – *birėsis**. Šie bendrašakniai dariniai galėtų būti keičiami vienas kitu, iš esmės nepakeičiant žodžių junginių ar sakinių prasmės (*drumsta gudragalvybė / gudragalvystė* ir pan.):

*Ta visa gudragalvystė tik kūdikiams tegali patikti LKŽ.
Pasėlių sugulimas labiausia priklausos nuo jų priežiūros G (09-10-26).*

*O gal per daug drumstų / gudragalvybių ir per menka mažumytį / Doro proto 333.
Kurgi amžių sanguloj / Prasideda giesmė 278.*

Kai kuriuos eilėraščiuose rastus būdvardžius taip pat galima laikyti iš to paties pamatinio žodžio sudarytų LKŽ fiksuotų vedinių sinonimais, pvz.: *nendrėtas*, *-a* – *nendringas*, *-a**, *dubenuotas*, *-a* – *dubenėtas*, *-a**, *geluoniutas*, *-a* – *geluonėtas*, *-a**, *smalkus*, *-i* – *smalkėtas*, *-a**, *pražilys*, *-ė* – *pražilėlis*, *-ė**. Štai keletas sakinių, kuriuose vartojami bendrašakniai vediniai:

*Nendrėti ežerų krantai LKŽ.
Pėduoti ir dubenuoti akmenys LKŽ.
Atveskit arklį kaip vabuolą geluoniotą LKŽ.
Šiandien pirtis buvo labai smalki LKŽ.
Jau pražilys, o dar velnių misliji LKŽ.*

*O paupio lakštingala, / nendringas tavo / garso / plotas 519.
Saulėlydy iš dubenėtu / Akmenų geria ištroškę / Vanagai 38.
geluonėti spengiantys / ugnaitės vabalai 419.
išdavystės smaigalį apyjuosvį, / smalkėtąjį 296.
Iš iki milligės o žilstelėjusių pražilėlių / gėlių / Suskainiok man vainiklankį 337.*

Bendrašakniai vediniai yra artimos semantikos žodžiai, vartojami panašioje arba tapačioje aplinkoje (*dubenuotas / dubenėtas akmuo*), todėl jų kaita vienas kitu galima be didesnių apribojimų: *smalki pirtis* – *smalkėta pirtis*, *nendrėti krantai* – *nendringi krantai* ir pan.

²³ Mažiausią sinonimų eilę, arba eilutę, sudaro du žodžiai (žr. KTŽ).

²⁴ Žvaigždute žymimas LKŽ nefiksuotas darinys.

2) Žodynų nefiksuoti dariniai pailgina šias sistemines DS eiles: *ėdimas – ėdybos – ėstynės**, *grįžimas – grįža 1 – grįžatis**, *skardėjimas – skardas 2 – skardulys**, *traškėjimas – traškesys – traškulys**, *atokė – atokybė – atokuma**, *skeveldrėtas – skeveldrotas²⁵ – skeveldringas**. Šie sinonimais laikytini dariniai taip pat vartojami panašiam (arba tokiam pat) kontekste, todėl galėtų būti keičiami vienas kitu, iš esmės nepakeičiant konteksto prasmės, pvz.: *paukščių grįžimas / grįžatis, siju, šaku, sienojų traškėjimas / traškesys / traškulys, sėdėti atokėje / atokybėje / atokumoje* ir pan. Štai keletas DS vartosenos pavyzdžių:

<p><i>Tų dūmų baisesias akių ėdimas</i> LKŽ. <i>Dar pats paukščių grįžimo metas</i> LKŽ. <i>Ir tas skardėjimas: / geltonai žalias / žalsgelsvėj²⁶ galvoj</i> Geda.</p> <p><i>Net girdėjosi ugnies šniokštimas ir griūvančių sijų traskėjimas</i> T. <i>Jis sėdėjo atokėj</i> LKŽ.</p> <p><i>Aukštų nuogų ir skeveldrėtų kalnų viršūnės apdengtos sniegu</i> LKŽ.</p>	<p><i>Kad dvi asabi ėda keimari, bus ėdybos</i> LKŽ. <i>Jau grįžos pusę kelio parbiznojom</i> LKŽ. <i>Giria buvo pilna visokių skardų ir kvapų</i> LKŽ.</p> <p><i>Eglyne girdėti tik sunkūs žingsniai, laužomų šakų traškesys</i> T. <i>Tiktai dvejetą kartų atokybėje tarp medžių sumirgėjo</i> LKŽ.</p>	<p><i>rudai žemėtai / rūdžių ėstynėse</i> 433. <i>Ir paukščių / grįžatis, ne taip / Seniai</i> 315. <i>Šventasis priešaušri, suodinus / pusiaunakčio skardulių momus / išimki</i> 501. <i>Kai medžio jau nėra, / yra tiktai sienojų / sausas traskulys</i> 445. <i>Ir liks jis atokumo / Tarp aido skambesio <...> / Ir moters</i> 307. <i>Ir lemtis skeveldringa / Kaip skaldą į smilkinį / Sužai bavirusias nuoskilas / Strigdo</i> 144.</p>
---	---	--

Individualūs dariniai pailgina šią gana gausią sisteminių DS eilę: *gliauma 1 – gliaumas 1 – gliaumė – gliaumuo – gliaumėsis**:

<p><i>Išplak smetoną, kad nebūtų gliaumų</i> LKŽ.</p>	<p><i>Upėj akmenys gliaumais apaugę</i> LKŽ.</p>	<p><i>Pažiūrėk, kokios gliaumės anakmenio</i> LKŽ.</p>	<p><i>stovinčio vandens / Žaliais gliaumėsisiais</i> 310.</p>
---	--	--	---

Poeto dažnai vartojamas į žodynus neįtrauktas vedinys *gūdistis*²⁷ (jis apibūdinamas epitetu einančiu į žodynus neįtrauktu būdvardžiu *sužalsva*) laikytinas vedinių *gūdas, gūduma, gūdumas, gūdis, gūdytė* sinonimu:

²⁵ LKŽ nėra pateikto nė vieno pavyzdžio su šiuo vediniu, jis neįtrauktas į *Dabartinės lietuvių kalbos žodyną*, nefiksuotas ir *Dabartinės lietuvių kalbos tekstone*; vadinasi, jo vartosena itin reta.

²⁶ Šis poeto Sigito Gedos eilėraštyje pavartotas dūrinys taip pat neįtrauktas į LKŽ. (Apie poeto rinktinėje vartojamus žodynų nefiksuotus darinius žr. Vaskelienė 2003).

²⁷ Beje, žodynų nefiksuotą abstraktą *gūdistis* vartoja ir poetė Onė Baliukonė: *Sužvarbusi vėl puolu į pasaulio tirstį, / Į geidulingą gūdistį dievų, žmonių ir gyvulių...* Prieiga internete <<http://www.tekstai.lt/index.php/tekstai/18-baliukone-one/825-one-baliukone-neregio-sodai.html>>. Žiūrėta 2009-10-26.

<i>Nakties gūdas</i> LKŽ.	<i>Kur tu vaikščioji pačioj nakties gūduoj?</i> LKŽ.	<i>Nakties gūdumas</i> LKŽ.	<i>Vidurnakčio gūdis nei mirtinas takas keleivio nebaido</i> LKŽ.	<i>Vakarogūdy - mē, vakaro tamsa</i> LKŽ.	<i>Ir tada nežinau, / Ar iš meilės, ar iš sužalsvos / gūdasties per naktį atšilusi / Mano ranka ieškos tavęs</i> 157.
---------------------------	--	-----------------------------	---	---	---

Iš to paties pamatinio žodžio su įvairiomis priesagomis ir galūnėmis sudaryti vediniai galėtų būti sukeisti vietomis ir dėl to nei žodžių junginių, nei sakinių prasmė iš esmės nepasikeistų, plg: *nakties gūdumas, gūdas – nakties gūdastis, gūdis, gūdymė* ir pan.

Vartojimo dažnumas. Patikrinus eilėraščiuose rastų LKŽ nefiksuotų darinių vartoseną *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne*, paaiškėjo, kad dalis darinių (29 dariniai arba 8,5 %) į jį yra įtraukta: *atokuma* (17 pavyzdžių), *kaldinys* (15), *apsibūti* (10), *dubenėtas* (9), *klampsmėlis* (9), *malkautojas* (7), *atsimušinėjimas* (4), *greitvietė* (4)²⁸, *besibroliauti* (3), *porintojas* (3), *gruntkelis* (2), *gūdastis* (2), *skerstuvininkas* (2), *užauginėti* (2), pateikta po vieną darinių *aplodinėti, apsimėsdinėti, baltkelis, debesėti, gelmėti, gliaumėsis, karpiniuotas, -a, liepmedis, nepratakus, -i, netakus, -i, palinksėjimas, pavėsiauti, prieblandėti, progiesmis*²⁹, *slėsnuma* vartosenos pavyzdį³⁰. Vienas kitas darybos tipams paklūstantis darinys (*atokuma, kaldinys, klampsmėlis*) ilgainiui galėtų būti (o terminas *greitvietė* net turėtų būti) įtrauktas į žodynus.

Išvados

1) Straipsnyje aptartas 341 Antano Kalanavičiaus poezijoje rastas LKŽ nefiksuotas darinys. Didžioji darinių dalis yra potenciniai – jie paklūsta darybos tipų reikalavimams, sudaryti su įprastomis lietuvių kalbos darybos priemonėmis etc. Esama ir okazinių darinių; bet dažniausiai neįprastumą lemia ne darinių daryba, o vartoseną, kontekstas. Išsiskiria tarmės ypatumu laikytini priešdėlio *su-* būdvardžiai ir (per šimtas) priesagos *-dinėti* veiksmazodžiai. Su pastarąja priesaga sudaryti veiksmazodiniai vediniai ne visada turi kartojimosi reikšmę, kas yra būdinga bendrinėje kalboje vartojamiems vediniams.

2) LKŽ nefiksuoti dariniai įeina į įvairias stiliaus figūras: yra metaforiniai epitetai, palyginimų, personifikacijų dalis. Antano Kalanavičiaus individualaus stiliaus elementu laikytina itin dažna kartojimo figūra.

3) 16 LKŽ nefiksuotų darinių yra vartojami kaip sisteminių darinių sinonimai: aptartos 8 naujai susidariusios ir 8 pailgėjusios DS eilės.

4) Daugumas LKŽ nefiksuotų darinių yra individualūs, poeto sukurti arba jo tarmėje vartojami dariniai – tik 8,5 % darinių yra įtraukti į *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyną*. Vienas kitas darinys (*greitvietė, kaldinys*) galėtų arba turėtų būti įtrauktas į žodynus.

²⁸ Šis vedinys *Terminyne* pateikiamas kaip geodezijos, hidrotechnikos ir politechnikos terminas.

²⁹ Dar 35 pavyzdžiuose vartojamas prieveiksmis *progiesmiu*.

³⁰ Į *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyną* yra įtraukti ir vediniai *pražilėlis, skrajoklis, žydruoelis*, bet jie vartojami ne kaip būdvardžiai, o kaip LKŽ pateikti daiktavardžiai.

Literatūra ir šaltiniai

- Akelaitienė G. *Morfonologinės balsių kaitos žodžių daryboje*. Vilnius: VPU leidykla, 1996.
- Daujotytė V. *Esė apie poeziją ir esimą*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2001.
- DLKG – *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005.
- DŽ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Šeštas (trečias elektroninis) leidimas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2006.
- G – paieškos sistema *Google*. Prieiga internete <www.google.lt>.
- Gaivenis K. Naujadarai ir naujažodžiai. *Mokslas ir gyvenimas*. 1980. Nr. 2. P. 31.
- Geda – Geda Sigitas. Edipas linkui Eldorado. Prieiga internete <http://74.125.77.132/search?q=cache:D4j pz-unJhcJ:katekizmas.group.lt/text/lietuviai/geda/poezija.html+skard%C4%97jimas&cd=3&hl=lt&ct=clnk&gl=lt&lr=lang_lt>. Žiūrėta 2009-10-26.
- Girčienė J. Naujųjų skolinių atitikmenys – naujadarai. *Acta Linguistica Lithuanica*. T. 42. 2000. P. 33–57.
- Girčienė J. *Naujųjų skolinių atitikmenys: struktūra ir vartoseną*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005.
- Gudavičius A. *Etnolingvistika*. Šiauliai: Šiaulių universitetas, 2000.
- Jakaitienė E. *Veiksmazodžių daryba (priesagų vediniai)*. Vilnius: Vaizdas, 1978.
- Kalanavičius A. *Ne akmenys guli*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1994.
- Keinys St. *Bendrinės lietuvių kalbos žodžių daryba*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 1999.
- Kniūkšta P. *Rašytojas ir žodis*. Vilnius: Mokslas, 1981.
- KTŽ – Gaivenis K., Keinys St. *Kalbotyros terminų žodynas*. Kaunas: Šviesa, 1990. *Terminynas*. Prieiga internete <<http://www.terminynas.lt/>>.
- Leskauskaitė A. Daugiaskiemenių būdvardžių daryba pietinėse pietų aukštaičių šnektose. *Lituanistica*. T. 54. 2008. Nr. 4 (76). P. 31–43.
- Leskauskaitė A. (sudarytoja). *Marcinkonių šnektos tekstai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2009.
- LKE – *Lietuvių kalbos enciklopedija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1999.
- LKG I – *Lietuvių kalbos gramatika*. T. 1. Vilnius: Mintis, 1965.
- LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas* (elektroninio varianto I leidimas). Prieiga internete <<http://www.lkz.lt/>>.
- Mikėlionienė J. Naujažodžiai Vytauto Didžiojo universiteto kompiuteriniame tekстыne. *Lietuvių kalbotyros klausimai*. T. 42. 2000. P. 15–21.
- Mikėlionienė J. Analogija lietuvių kalbos žodžių daryboje. Potenciniai ir okaziniai dariniai. *Acta Linguistica Lithuanica*. T. 46. 2002. P. 73–80.
- Pakerys A. *Akcentologija II*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2002.
- Pikčilingis J. *Lietuvių kalbos stilistika II*. Vilnius: Mokslas, 1975.
- Rozenbergs J. *The Stylistics of Latvian*. Latvijas Universitate, 2004.
- T – *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*. Prieiga internete <<http://donelaitis.vdu.lt/tekstynas>>.
- Urbutis V. *Žodžių darybos teorija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2009.
- Vaskelienė J. *Darybiniai sinonimai*. Šiauliai: Šiaulių universitetas, 2000.

- Vaskelienė J. Sigitos Gedos individualūs dariniai („Sokratas kalbasi su vėju“). *Žmogus ir žodis*. Vilnius: VPU leidykla. 2003. T. 1. Nr. 5. P. 30–48.
- Vaskelienė J. Darybinių sinonimų eilių nykimas. *Valoda– 2004. Valoda dažėdu kultūru kontekstė: Zinātnisko rakstu krājums: XIV*. Daugavpils: Saule, 2004. P. 163–168.
- Vaskelienė J. Darybinių sinonimų funkcionavimas tekstuose. *Filologija*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2004 a. Nr. 9. P. 47–54.
- Vaskelienė J. J. Ivanauskaitės, V. Jasukaitytės, S. Parulskio ir J. Vaičiūnaitės individualūs dariniai. *Valoda–2005. Valoda dažėdu kultūru kontekstė: Zinātnisko rakstu krājums: XV*. Daugavpils: Saule, 2005. P. 205–210.
- Vaskelienė J. Žodynų nefiksuoti dariniai ir funkcijos Mariaus Katiliškio novelių rinkinyje „Seno kareivio sugrįžimas“. *Valoda– 2007. Valoda dažėdu kultūru kontekstė: Zinātnisko rakstu krājums: XVII*. Daugavpils: Saule, 2007. P. 205–210.
- Vaskelienė J. Jurgos Ivanauskaitės naujadarai ir jų vaidmuo tekste (*Miegančių drugelių tvirtovė*). *Acta humanitarica universitatis saulensis*. Mokslo darbai. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2007 a. T. 3. P. 169– 179.
- Župerka K. *Stilistika*. Šiauliai: Šiaulių universitetas, 1997.
- Ахманова О. С. *Словарь лингвистических терминов*. Москва: КомКнига, 2005.

Jolanta Vaskelienė

**LIETUVIŲ KALBOS ŽODYNE NEFIKSUOTI DARINIAI
IR JŲ FUNKCIONAVIMAS ANTANO KALANAVIČIAUS POEZIJOJE**

Santrauka

Pagrindiniai žodžiai: *naujadaras, darinys, vedinys, dūrinys, stiliaus figūra, darybiniai sinonimai.*

Lietuvių kalboje įvairiomis darybos priemonėmis nuolatos sudaroma naujų žodžių: terminų, naujas realijas arba pasikeitusį požiūrį į tam tikrus dalykus įvardijančių žodžių, dariniais keičiamos netinkamos svetimybės, neaiškūs dariniai, individualių darinių esama ne vieno rašytojo kūrinuose. Šiame straipsnyje analizuojami *Lietuvių kalbos žodyne* nefiksuoti dariniai, rasti Antano Kalanavičiaus poezijoje – aprašyta darinių daryba ir funkcionavimas (stiliaus figūros, į kurias įeina dariniai, sinonimiškumas, vartojimo dažnumas). Aptarus 341 darinį, padarytos tokios išvados: 1) Didžioji darinių dalis yra potenciniai – jie paklūsta darybos tipų reikalavimams, sudaryti su įprastomis lietuvių kalbos darybos priemonėmis etc. Esama ir okazinių darinių; bet dažniausiai neįprastumą lemia ne darinių daryba, o vartosena, kontekstas. Išsiskiria tarmės ypatumu laikytini priešdėlio *su-* būdvardžiai ir priesagos *-dinėti* veiksmažodžiai. Su pastarąja priesaga sudaryti veiksmažodiniai vediniai ne visada turi kartojimosi reikšmę, kas yra būdinga bendrinėje kalboje vartojamiems vediniams. 2) *Lietuvių kalbos žodyne* nefiksuoti dariniai įeina į įvairias stiliaus figūras: yra metaforiniai epitetai, palyginimų, personifikacijų dalis. Antano Kalanavičiaus individualaus stiliaus elementu laikytina itin dažna kartojimo figūra. 3) 16 darinių yra vartojami kaip sisteminių darinių sinonimai: aptartos 8 naujai susidariusios ir 8 pailgėjusios darybinių sinonimų eilės. 4) Daugumas žodyne nefiksuotų darinių yra individualūs, poeto sukurti arba jo tarmėje vartojami dariniai – tik 8,5 % darinių yra įtraukti į *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyną*. Vienas kitas darinys (*greitvietė, kaldinys*) galėtų arba turėtų būti įtrauktas į žodynus.

Jolanta Vaskelienė

NEOLOGISMS AND THEIR FUNCTIONING IN THE POETRY
OF ANTANAS KALANAVIČIUS

Summary

Keywords: *neologism, derivative, compound, figure of speech, derivative synonyms.*

Various texts contain the derivatives which have not been included into the *Dictionary of the Lithuanian Language*. This article deals with the neologisms of Kalanavičius poetry (341 of them have been discussed in this article).

The analysis allowed drawing the conclusion that most of derivatives can be treated as potential derivatives. The usage of derivatives with the prefix *su-* and especially with the suffix *-dinėti* is the reflection of the dialect of the author.

The research demonstrates that neologisms are very common as figures of speech. They are used as metaphorical epithets or the part of simile, personification or reduplication in particular.

Derivative synonyms are synonyms which have the same root, different derivational affixes, identical derivational meaning and very similar lexical meaning. 16 new rows of derivative synonyms were discussed in this article.

According to the data of the Corpus of the Lithuanian Language compiled by Vytautas Magnus University only 8,5% of neologisms are used in the texts of different stylistic register. Some of them (*greitvietė, kaldinys*) could be included into dictionaries some day.

